

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨНИЙ ҮНЭЛГЭЭ¹

УДИРТГАЛ

Улсын Их Хурлын 2020 оны 1 дүгээр сарын 9-ний өдрийн 02 дугаар тогтоолоор “Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд хууль тогтоомжийг нийцүүлэх, түүнтэй холбогдуулан авах арга хэмжээний тухай”, Засгийн газрын 2020 оны 2 дугаар сарын 19-ний өдрийн 66 дугаар тогтоолоор “Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд хууль тогтоомжийг нийцүүлэх ажлын төлөвлөгөө”-г баталж, уг төлөвлөгөөнд тусгагдсан хууль тогтоомжийг тогтоосон хуваарийн дагуу боловсруулж, Засгийн газрын хуралдаанаар хэлэлцүүлэхийг Засгийн газрын гишүүдэд даалгажээ. Ийнхүү Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд хууль тогтоомжийг нийцүүлэх ажлын төлөвлөгөөний дагуу Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газраас Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулсан байна.

Энэхүү хуулийн төслийг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 3 дугаар хавсралтаар “Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлал”-ыг баримтлан төслийн үр нөлөөг үнэлэх юм. Энэхүү шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд улсын төсөвт ачаалал үүсгэх эсэх, төрийн байгууллагад хуулийн төслийг хэрэгжүүлснээр үүсэх зардал байгаа эсэхийг шалгана.

Уг судалгаагаар Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлж, уг төслийн давхардал, хийдэл, зөрчлийг арилгах замаар эрх зүйн орчныг сайжруулах боломжийг тодорхойлох, мөн хэрэглэхэд ойлгомжтой, хэрэгжих боломжтой байдлаар боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх, хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлыг тооцон, төслийн чанарыг сайжруулахад чиглэсэн зөвлөмж өгөхийг зорилоо.

Төслийн үр нөлөөг үнэлэх ажиллагааг аргачлалд заасны дагуу дараах үе шаттайгаар гүйцэтгэлээ. Үүнд:

1. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгох;
2. Хуулийн төслийн үр нөлөө тооцох хэсгээ тогтоох;
3. Урьдчилан сонгосон шалгуур үзүүлэлтэд тохирох шалгах хэрэгслийн дагуу үр нөлөөг тооцох;
4. Үр дүнг үнэлэх, зөвлөмж өгөх зэрэг болно.

НЭГ. ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙГ СОНГОХ

Төслийн үр нөлөөний үнэлгээг тооцохдоо төслийн зорилго, хамрах хүрээ, зохицуулах асуудалтай уялдуулан, аргачлалд дурдсан дараах 4 шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон.

1. Зорилгод хүрэх байдал
2. Ойлгомжтой байдал
3. Зардал
4. Харилцан уялдаа

Эдгээр шалгуур үзүүлэлтийг сонгохдоо дараах үндэслэлийг харгалзан үзэв. Үүнд:

1. Төсөл нь “Улсын Их Хурал, Засгийн газрын эрх мэдлийн харилцан хяналт, тэнцлийг хангах механизмыг бүрдүүлэн зохицуулахад оршиж байна.” гэсэн зорилгодоо хүрсэн эсэх;

¹ Энэхүү судалгааг ЗГХЭГ, ХЗДХЯ-ны захиалгаар 2020 онд ХЗҮХ-ийн Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга П.Амаржаргал удирдан, Эрдэм шинжилгээний ажилтан Э.Уянга, У.Эрдэнэзаяа, Б.Ариунжаргал, О.Төрболд нар хамтран гүйцэтгэв.

2. Төсөлд тусгагдсан зохицуулалтуудыг хэрэглэх, хэрэгжүүлэх субъектүүдийн хувьд ойлгомжтой, логик дараалалтайгаар боловсруулагдсан эсэх;

3. Хуулийн төслийн зохицуулалт нь улсын төсөвт ачаалал үүсгэх эсэх, төрийн байгууллагад хуулийн төслийг хэрэгжүүлснээр үүсэх зардал байгаа эсэх;

4. Төслийн зүйл, заалт нь өөр хоорондоо болон бусад хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжтой нийцсэн эсэх, мөн төрийн байгууллагын чиг үүрэгтэй давхардсан, зөрчилдсөн эсэхийг тус тусад нь шалгана.

Хүснэгт 1. Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлалд заасан шалгуур үзүүлэлт

Д/д	Шалгуур үзүүлэлт	Шалгуур үзүүлэлтийг сонгох
1.	Зорилгод хүрэх байдал	Улсын Их Хурал, Засгийн газрын эрх мэдлийн харилцан хяналт, тэнцлийг хангах механизмыг бүрдүүлэн зохицуулахад оршиж байна. Иймд төслийн хүрээнд эдгээр асуудлыг шийдвэрлэсэн эсэх, сонгож авсан шийдлийн зорилгод хүрэх байдлыг үнэлэх нь зүйтэй гэж үзлээ.
2.	Ойлгомжтой байдал	“Ойлгомжтой байдал” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийн зохицуулалт түүнийг хэрэглэх, хэрэгжүүлэх субъектүүдийн хувьд ойлгомжтой, логик дараалалтайгаар боловсруулагдсан эсэхийг шалгана.
3.	Зардал	Улсын төсөвт ачаалал үүсгэх эсхүл төрийн байгууллагад хуулийн төслийг хэрэгжүүлснээр үүсэх зардал байгаа эсэхийг шалгана.
4.	Харилцан уялдаа	“Харилцан уялдаа” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд давхардал, хийдэл, зөрчил байгаа эсэхийг шалгаж үзэх юм.

ХОЁР. ХУУЛИЙН ТӨСЛӨӨС ҮР НӨЛӨӨГ НЬ ТООЦОХ ХЭСГЭЭ ТОГТООХ

Энэхүү хэсэгт уг төслөөс үр нөлөөг нь үнэлэх хэсгээ тогтоож, сонгосон шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд холбогдох зүйл, заалтыг сонгоно. Энэхүү зүйл, заалтыг сонгохдоо хууль зүйн хувьд шууд үр дагавар үүсгэж байгаа ач холбогдол бүхий заалтуудыг сонгож авсан. Өөрөөр хэлбэл, тухайн төслийн үр нөлөөг үнэлэхдээ цаг хугацаа, зардал хэмнэх үүднээс төсөлд голлох ач холбогдол бүхий заалтыг сонгож, тухайн сонгож буй зүйл, заалтын үр нөлөөг судална.

Түүнчлэн, төсөл батлагдсанаар тодорхой субъектэд үүрэг хүлээлгэсэн, тодорхой байгууллагад шинээр чиг үүрэг хүлээлгэж байгаа, мөн тухайн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх зорилгоор шинээр нэгж, байгууллага бий болгох шаардлагатай эсэх зэргийг харгалзан үр нөлөөг нь тооцох хэсгээ тогтоосон.

Ингээд сонгосон шалгуур үзүүлэлтийн дагуу төслөөс үр нөлөөг нь тооцох хэсгээ тогтоосон байдлыг шалгуур үзүүлэлт тус бүрийн дагуу авч үзье.

2.1. “Зорилгод хүрэх байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд

Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл боловсруулах болсон “үндэслэл шаардлага, төслийн зорилго”² нь тодорхойгүй байна. Иймд 2019 оны Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтөд тусгасан “гүйцэтгэх эрх мэдэлтэй холбоотой Засгийн газрын бүрэлдэхүүн, гишүүдийг томилох, чөлөөлөх, огцруулах буюу Улсын Их Хурал, Засгийн газрын эрх мэдлийн харилцан хяналт, тэнцлийг хангахад чиглэсэн өөрчлөлт”-ийг уг хуулийн төсөлд оруулсныг “Зорилгод хүрэх байдал” шалгуур үзүүлэлтэд тооцон судалж үзлээ.

² Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 2 дугаар хавсралтын Гурав дахь хэсгийн 3.1.1, 3.1.2-т заасан Хуулийн төслийн үзэл баримтлал батлагдаагүй байна.

Учир нь Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлттэй холбогдох бусад хууль тогтоомжийн төслийг боловсруулж Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхийг Засгийн газарт 2020 оны Улсын Их Хурлын 2 дугаар тогтоолоор даалгасан нь Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хууль болон бусад хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах үндэслэл болж байна.

Иймд Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийн үзэл баримтлалд дурдсан Улсын Их Хурлын 2016 оны 45 дугаар тогтоолоор баталсан “2016-2020 оны Засгийн газрын үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр”-т “...эрх мэдлийн харилцан хяналттай, тогтвортой, хариуцлагатай төрийг бий болгохын төлөө Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийг өнөөгийн хэрэгцээ шаардлагыг харгалзан ард түмнээсээ асууж шийдвэрлэнэ.”³ гэсэн байх тул Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн зорилго нь Улсын Их Хурал, Засгийн газрын эрх мэдлийн харилцан хяналт, тэнцлийг хангах механизмыг бүрдүүлэн зохицуулахад оршиж байна. Дурдсан зорилгоо хэрэгжүүлэхийн тулд дараах зорилтыг дэвшүүллээ. Үүнд:

- Засгийн газар танхимын зарчмаар, тогтвортой ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх;
- Засгийн газрыг эмхлэн байгуулах.

Иймд хуулийн төслийн “зорилгод хүрэх байдал”-ын үр нөлөөг тооцохын тулд дээрх зорилтуудтай холбогдсон зүйл, заалтыг сонгон авч тооцох болно. Үүнийг хүснэгтээр харуулбал:

Хүснэгт 2. Зорилгод хүрэх байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалт

д/д	Зорилгод хүрэх байдал	Сонгосон зүйл, заалт
1	Засгийн газар танхимын зарчмаар, тогтвортой ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх	Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 1/21 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, 2/23 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 2 дахь заалт, 3 дугаар зүйлийн 2/23 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1 дэх заалт
2	Засгийн газрыг эмхлэн байгуулах, Улсын Их Хурлын гишүүн Засгийн газрын гишүүнээр хавсран ажиллахыг хязгаарлах	Хуулийн төслийн 2 дугаар зүйл

2.2. “Ойлгомжтой байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд

“Ойлгомжтой байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд уг төслийн зүйл, заалтад бүхэлд нь дүн шинжилгээ хийж, үр нөлөөг тооцно. /Хуулийн төсөл нь 5 бүлэг, 26 зүйлтэй/

2.3. “Зардал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд

“Зардал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд уг хуулийн төслийн зүйл, заалтыг бүхэлд нь шалгаж үзвэл иргэн, хуулийн этгээд, улсын төсөвт зардал, ачаалал үүсгэх зохицуулалт тусгаагүй байх тул цаашид зардлын тооцоо хийх шаардлагагүй гэж үзлээ.

2.4. “Харилцан уялдаа” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд

“Харилцан уялдаа” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд уг хуулийн төслийн зүйл, заалтыг бүхэлд нь шалгаж, үр нөлөөг тооцно. /Хуулийн төсөл 5 бүлэг, 26 зүйлтэй/

³ Монгол Улсын Их Хурал “Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийн тайлбар” УБ., 2017 он.

ГУРАВ. ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТЭД ТОХИРОХ ШАЛГАХ ХЭРЭГСЛИЙН ДАГУУ ҮР НӨЛӨӨГ ТООЦОХ

Өмнөх үе шатуудад хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг сонгож, үр нөлөөг үнэлэх хэсгээ тогтоосон тул тэдгээрт тохирох шалгах хэрэгслийг дараах байдлаар харуулав.

Хүснэгт 3. Шалгах хэрэгслийг сонгосон байдал

№	Шалгуур үзүүлэлт	Үр нөлөөг үнэлэх хэсэг	Тохирох шалгах хэрэгсэл
1.	Зорилгод хүрэх байдал	<ul style="list-style-type: none">Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 1/21 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, 2/23 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 2 дахь заалт, 3 дугаар зүйлийн 2/23 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1 дэх заалт,Хуулийн төслийн 2 дугаар зүйл	Зорилгод дүн шинжилгээ хийх.
2.	Ойлгомжтой байдал	Төслийг бүхэлд нь тооцно.	Хуулийн төслийн уялдаа холбоог Хууль тогтоомжийн тухай хууль болон аргачлалд заасан асуулгаар шалгах.
3.	Харилцан уялдаа	Төслийг бүхэлд нь тооцно.	Хуулийн төслийн уялдаа холбоог Хууль тогтоомжийн тухай хууль болон аргачлалд заасан асуулгаар шалгах.

Дээрх урьдчилан сонгосон шалгуур үзүүлэлтэд тохирсон шалгах хэрэгслийн дагуу хуулийн төслийн үр нөлөөг дараах байдлаар үнэллээ.

3.1. Зорилгод хүрэх байдал

“Зорилгод хүрэх байдал” шалгуур үзүүлэлтээр үнэлсэн байдал:

Засгийн газар танхимын зарчмаар, тогтвортой ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгын хүрээнд хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 1/21 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, 2/23 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 2 дахь заалт, 3 дугаар зүйлийн 2/23 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1 дэх заалтад хийсэн шинжилгээ

Төслийн 21 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Улсын Их Хурал Монгол Улсын Үндсэн хуулийн дөчин гуравдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасны дагуу Ерөнхий сайдыг огцруулах тухай тогтоолыг баталсан тохиолдолд Ерөнхий сайд огцорно. Ерөнхий сайд огцорвол Засгийн газар бүрэлдэхүүнээрээ огцорно.”, 23 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 2 дахь заалт “Засгийн газрын гишүүнийг Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн ..., Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хуулийн ...-д тус тус заасны дагуу Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгчид танилцуулсны үндсэн дээр Ерөнхий сайд томилж, чөлөөлж, огцруулна;”, 3 дугаар зүйлийн 2/23 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1 дэх заалт “Ерөнхий сайд Ерөнхийлөгчтэй зөвшилцсөний үндсэн дээр Засгийн газрын бүтэц, бүрэлдэхүүн, түүнд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлнэ. Ерөнхийлөгчтэй зөвшилцөж чадаагүй тохиолдолд Улсын Их Хуралд өөрөө өргөн мэдүүлнэ;” гэсэн нэмэлт, өөрчлөлтийг оруулсан нь Засгийн газар танхимын зарчмаар, тогтвортой ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх тухай зохицуулжээ.

Ардын Их Хурлын 1990 оны 3 дугаар сарын чуулганд өргөн мэдүүлж, баталсан БНМАУ-ын төрийн байгууллагын шинэ тогтолцооны үзэл баримтлал хэмээх баримт бичигт Засгийн газрын үйл ажиллагааг танхимын зарчмаар явуулах тухай анх дурджээ. 1992 онд батлагдсан Үндсэн хуулийн 38 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Монгол Улсын Засгийн газар бол төрийн гүйцэтгэх дээд байгууллага мөн” хэмээн заасан нь танхимын зарчмаар ажилладаг гүйцэтгэх дээд байгууллага гэдгийг тодорхойлсон. Төрийн бодлогын залгамж

чанарыг хангах, хуулиар олгогдсон чиг үүргээ үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд Засгийн газар тогтвортой байж ажиллах шаардлагатай болно.⁴ Гэвч шинэ Үндсэн хууль батлагдсанаас хойш Монгол Улсад 13 Засгийн газар байгуулагдаж байжээ. Эдгээр Засгийн газрын дундаж наслалт 1 жил 10 сар буюу 2 жил хүрэхгүй хугацаатай байна.⁵ Үндсэн хуулийн 40.1 дэх заалтад Засгийн газрын бүрэн эрхийн хугацаа 4 жил байхаар тогтоосон байдаг. Энэ Засгийн газрыг бүрдүүлэхэд парламентын оролцоо их байдаг⁶, буюу Засгийн газрыг огцруулах үндэслэл “олон” янзаар огцруулж болохоор заасантай холбоотой байж болно.

2019 оны Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр энэ байдлыг зохицуулахдаа Улсын Их Хурлын гишүүдийн дөрөвний нэгээс доошгүй нь Ерөнхий сайдыг огцруулах саналыг албан ёсоор тавьснаар шийдвэрлэж байгаа, мөн Засгийн газрын гишүүнийг Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгчид танилцуулснаар Ерөнхий сайд томилж, чөлөөлж, огцруулахаар, Монгол Улсын Ерөнхий сайд Засгийн газрын бүтэц, бүрэлдэхүүн, түүнд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг Ерөнхийлөгчтэй зөвшилцөн Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлнэ. Ерөнхий сайд энэ асуудлыг Ерөнхийлөгчтэй долоо хоногийн дотор зөвшилцөж чадаагүй бол Улсын Их Хуралд өөрөө өргөн мэдүүлэхээр заасан нь Засгийн газрыг тогтвортой, Засгийн газар танхимаар ажиллах зарчимд нийцүүлэн Ерөнхий сайд бие даан танхимаа бүрдүүлэх хуулийн зорилгодоо нийцэж байна.

Засгийн газрыг эмхлэн байгуулах зорилгын хүрээнд хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлд хийсэн шинжилгээ

Хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлд “Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн 20 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн “Үндсэн хуулийн гучин есдүгээр зүйлд заасан ёсоор Засгийн газар Ерөнхий сайд, гишүүдээс бүрдэнэ.” гэсний дараа “Ерөнхий сайд болон Засгийн газрын гишүүний дөрвөөс илүүгүй гишүүн Улсын Их Хурлын гишүүний албан тушаалыг хавсарч болно.” гэсэн 2 дахь өгүүлбэрийг нэмсэн.

Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр Гучин есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Засгийн газар Ерөнхий сайд, гишүүдээс бүрдэнэ. Ерөнхий сайд болон Засгийн газрын дөрвөөс илүүгүй гишүүн Улсын Их Хурлын гишүүний албан тушаалыг хавсарч болно.”⁷ хэмээн Засгийн газрын бүрэлдэхүүнд өөрчлөлт оруулж байна.

1992 онд батлагдсан Үндсэн хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 1-д “УИХ-ын гишүүн нь хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах бөгөөд бусад ажил, албан тушаал хавсарч болохгүй” гэснийг “УИХ-ын гишүүн нь Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүнээс бусад хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах ажил, албан тушаал хавсарч болохгүй”⁸ гэж өөрчлөн найруулснаар “давхар албан тушаалын”-ын асуудлыг үүсгэн гол маргааны эхлэл

⁴Н.Отгонбаяр, Засгийн газрыг байгуулж, огцруулах эрх зүйн зохицуулалт, төрийн бодлогын тогтвортой байдалд үзүүлэх нөлөө Монгол Улсын төрийн байгуулал дахь засаглалын институтын талаарх судалгаа, Конрад Аденазур сан, МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, 2018 он, 113 дахь тал.

⁵ Д.Зүмбэрэллхам, “Төрийн албаны шинэтгэл ба тогтвортой нийгэм, өгүүлэл”, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл, №76, УБ., 2020 он

⁶ “Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулийн хэрэгжилтийн байдалд хийсэн дүн шинжилгээ”, УБ., 2016 он, 108 дахь тал.

⁷ Энэ зүйлийг 2019 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдөр баталсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан бөгөөд 2020 оны 05 дугаар сарын 25-ны өдрийн 12 цагаас эхлэн дагаж мөрдөнө.

⁸ Энэ хэсгийг 1999 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр баталсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан, 2000 оны 11 дүгээр сарын 29-ний өдрийн Үндсэн Хуулийн Цэцийн 02 дугаар тогтоолоор хүчингүй болгосон, 2000 оны 12 дугаар сарын 14-ний өдөр баталсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан

болж Үндсэн хууль судлаач, эрдэмтэд байр сууриа илэрхийлэх болсон. Академич Ж.Амарсанаа "...2000 онд МАХН, МҮАН, МСДН хуйвалдааны хэлбэрээр "Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийг"-ийг батлав. Энэ баримт бичиг нь ядаж "хууль" гэсэн нэршилгүй. Үндсэн хуулийн бус аргаар оруулсан эл өөрчлөлт Монгол жинхэнэ Үндсэн хуулийн хямралын эхийг тавьсан"⁹, Монгол Улсын гавьяат хуульч, доктор Б.Чимид "...Парламент, Засгийн газар хоёр нь нийлчихлээр хүний эрхийг зөрчих, хөрөнгө мөнгийг үрэн таран хийх суурийг тавьж өгсөн" хэмээн үзсэн байна.

Энэхүү Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийг 2000 оны 11 дүгээр сарын 29-ны өдөр хуралдсан Үндсэн хуулийн Цэцийн их суудлын хуралдааны 02 тоот тогтоолоор 1999 оны 12-р сарын 24-ний өдрийн дүгнэлтээр хүчингүйд тооцсон байдаг.

Үндсэн хуулийн Цэцийн тогтоол одоо ч хүчинтэй хэвээр мөрдөгдөж байгаа учраас уг нэмэлт, өөрчлөлт ч хүчингүй гэж үзэх үндэслэлтэй юм.¹⁰

Ийнхүү Үндсэн хуульд 2000 онд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт нь өнөөг хүртэл маргаан дагуулсан хэвээр байсан.

Улсын Их Хурал, Засгийн газрын хяналт, тэнцэл, хариуцлагын тогтолцооны асуудал нь чухал юм. Монгол Улсын Үндсэн хуульд төрийн эрх мэдэл, засаглалыг тодорхой заасан төдийгүй Монгол Улсын Засгийн газар бол төрийн гүйцэтгэх дээд байгууллага мөн гэж заасан. Төрийн эрх мэдлийг Улсын Их Хуралд хадгалж, төрийн бодлого, хуулийг хэрэгжүүлэн гүйцэтгэх дээд байгууллага нь Засгийн газар. Тэгэхээр Засгийн газрын гишүүд нь Улсын Их хурлын гишүүдээс бүрдээд ирэхээр Улсын Их хурлаас төрийн бодлого хууль тогтоомжийн гүйцэтгэлд хяналт тавих, хариуцлага тооцох механизм сулрах нөхцөл бүрдэнэ. Угаасаа хяналт хариуцлага сулрах нь тодорхой төдийгүй, засаглалын хувьд байж боломгүй асуудал юм.¹¹

Гадаадын орнууд Үндсэн хууль, бусад холбогдох хуульдаа Засгийн газрын гишүүн парламентын гишүүний үүргийг хавсран гүйцэтгэж болох эсэх талаар зохицуулахдаа: 1/Засгийн газрын гишүүн нь парламентын гишүүн байхыг шаарддаг; 2/Засгийн газрын гишүүн нь парламентын гишүүн байж болох зохицуулалт; 3/Засгийн газрын гишүүн нь парламентын гишүүн байж болохгүй зохицуулалт; 4/огт зохицуулалтгүй байхаар зохицуулдаг байна. Ингэхдээ гишүүний тоо, Засгийн газарт эзлэх хувь, тодорхой хязгаартай байдаг.¹²

Манай улсын хувьд Үндсэн хуульдаа төрийн эрх мэдэл хуваарилалт, хяналт, тэнцлийг хангах үүднээс "Ерөнхий сайд болон Засгийн газрын дөрвөөс илүүгүй гишүүн Улсын Их Хурлын гишүүний албан тушаалыг хавсарч болно" гэсэн зохицуулалтыг шинээр нэмж оруулснаар Засгийн газрын гишүүн УИХ-ын гишүүний албан үүргийг хавсран гүйцэтгэхэд хязгаарлал тавьсан байна.

Ийнхүү Улсын Их Хурлын гишүүн Засгийн газрын гишүүнээр хавсран ажиллах хязгаарыг хуульчилснаар УИХ, Засгийн газрын хүлээх үүрэг, чиг үүргийн давхардлыг арилгаж, улмаар Парламент Засгийн газрын харилцан хяналт, тэнцвэрт байдлыг, тэдгээрийн хоорондын харилцааны механизмыг хангахад чиглэсэн зохицуулалт нь хуулийн төслийн зорилгод нийцсэн байна.

⁹ Үндсэн хуульт ёсны төлөвшил, цаашдын хандлага: Олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурал. Уб., 2012 он, 41 дэх тал.

¹⁰ Ш.Цогтоо, Үндсэн хуулийн 7 нэмэлт, өөрчлөлт ба Үндсэн хуулийн нэмэлтэд хориглох, хязгаарлах хэм хэмжээ /онол, практик/, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл, Уб., 2018 он, 52 дахь тал.

¹¹ "Давхар дээл"-ээр судлаачид юу гэв?, <https://news.mn/r/703851/>

¹² Дэлгэрэнгүйг МУҮХ-д оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлтэй холбоотой судалгаа, мэдээлэл, лавлагаа, Уб., 2017он.

3.2. Ойлгомжтой байдал

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн¹³ /цаашид “ХТТХ” гэх/ 29 дүгээр зүйлд заасан хуулийн төслийн эх бичвэрийн агуулгад тавих нийтлэг шаардлага, 30 дугаар зүйлд заасан хуулийн төслийн хэл зүй, найруулгад тавих нийтлэг шаардлагад нийцүүлэн боловсруулсан эсэхийг дараах байдлаар шалгасан.

Хүснэгт 4. Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29, 30 дугаар зүйлд заасан шаардлагад нийцүүлэн боловсруулсан эсэх

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлд заасан Хуулийн төслийн эх бичвэрийн агуулгад тавих нийтлэг шаардлага	
Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн зохицуулалт	Хуулийн төслийн зохицуулалтад үнэлгээ хийсэн байдал
29.1.1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээнд нийцсэн, бусад хууль, үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалтай уялдсан байх;	Төслийн зарим зүйл, заалт нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн зарим зүйл, заалттай уялдаагүй байна. Дэлгэрэнгүйг харилцан уялдаа хэсгийн “Хуулийн төслийн зүйл, заалт нь тухайн хуулийн төсөл болон бусад хуулийн заалттай нийцэж байгаа эсэх” хэсгээс үзнэ үү.
29.1.2. Тухайн хуулиар зохицуулах нийгмийн харилцаанд хамаарах асуудлыг бүрэн тусгасан байх;	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
29.1.3. Тухайн хуулиар зохицуулах нийгмийн харилцааны хүрээнээс хальсан асуудлыг тусгахгүй байх;	Хуулийн төсөл зохицуулах харилцаа, хүрээнээс хальсан зүйл судалгаагаар тогтоогдоогүй.
29.1.4. Тухайн хуулиар зохицуулах нийгмийн харилцаанд үл хамаарах хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах буюу хүчингүй болсонд тооцох тухай заалт тусгахгүй байх;	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
29.1.5. Зүйл, хэсэг, заалт нь хоорондоо зөрчилгүй байх;	Төслийн зүйл, заалт нь хоорондоо зөрчилдсөн хэд хэдэн тохиолдол илэрсэн. 1. Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлд “...39 ² .2. Засгийн газрын гишүүнд нэр дэвшигчийг Ерөнхий сайд болон нэр дэвшигчээс асуулт асууж, үг хэлж болно” гэж, мөн зүйлд “...39 ² .3. Байнгын хорооны болон ... нэр дэвшигчээс асуулт асууж, үг хэлж болно” гэж, мөн төслийн 2 дугаар зүйлд “...38.3. Байнгын хорооны ... гишүүд асуулт асууж, үг хэлж болно” гэж, мөн зүйлд “...39 ¹ .3. “...Байнгын хорооны болон ... асуулт асууж, үг хэлж болно” гэж тус тус заасан хэрнээ тус төслийн 2 дугаар зүйлд “...39.4. Байнгын хорооны ... Ерөнхий сайдаас асуулт асууж, хариулт авч болох бөгөөд үүнээс өөрөөр хэлэлцүүлэг явуулахгүй.” гэсэн байгаа нь өөр хоорондоо зөрчилтэй байна. 2. Монгол Улсын Их Хурлын Чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 39 ¹ .2-т “... хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонхи дэмжсэн бол” гэж ойлгомжтой

¹³ Хууль тогтоомжийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, 2015 он, №25.

	<p>байдлаар бичсэн бол 37.2-т “... нэр дэвшигчийг гишүүдийн олонхи дэмжсэн бол” гэж хэт ерөнхий эргэлзээтэй байдал үүсгэхээр бичжээ. Өөрөөр хэлбэл, <i>нийт гишүүдийн эсхүл хуралдаанд оролцсон гишүүдийн</i> алиных нь олонхи болохыг тодорхой байдлаар хуульчлах нь зүйтэй. Иймд энэхүү хоёр зохицуулалтыг нэг мөр болгох нь зүйтэй.</p>
<p>29.1.6. Хэм хэмжээ тогтоогоогүй, тунхагласан шинжтэй буюу нэг удаа хэрэгжүүлэх заалт тусгахгүй байх;</p>	<p>Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.</p>
<p>29.1.7. Бусад хуулийн заалтыг давхардуулан заахгүйгээр шаардлагатай бол түүнийг эш татах, энэ тохиолдолд ишлэлийг тодорхой хийж, хуулийн нэр болон хэвлэн нийтэлсэн албан ёсны эх сурвалжийг бүрэн гүйцэд заасан байх;</p>	<p>Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.</p>
<p>29.1.8. Тухайн хуулиар зохицуулах нийгмийн харилцаа, хуулийн үйлчлэх хүрээ, эрх зүйн харилцаанд оролцогч хүн, хуулийн этгээдийн эрх, үүрэг, зохицуулалтад удирдлага болгох, харгалзан үзэх нөхцөл байдал, нийтийн эрх зүйн этгээдийн чиг үүрэг, эрх хэмжээ, тэдгээрийг биелүүлэх журам;</p>	<p>Хуулийн төсөл бүхэлдээ</p>
<p>29.1.9. Шаардлагатай тохиолдолд эрх зүйн хэм хэмжээ зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын төрөл, хэмжээ, хуулийн хүчин төгөлдөр болох хугацаа, хууль буцаан хэрэглэх тухай заалт, хуулийг дагаж мөрдөх журмын зохицуулалт, бусад хуулийн зүйл, заалтыг хүчингүй болсонд тооцох, хасах заалт;</p>	<p>1/Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн хүчин төгөлдөр болох хугацаа, хуулийг дагаж мөрдөх журмын зохицуулалт тусгагдаагүй байна. 2/ Мөн хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 1/21 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, 3 дугаар зүйлийн 1/4 дүгээр зүйлийн 1-д хуулийн зүйл, заалтыг орхигдуулсан.</p>
<p>29.1.10. Шаардлагатай тохиолдолд бусад хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах болон хууль хүчингүй болсонд тооцох тухай дагалдах хуулийн төслийг боловсруулсан байх;</p>	<p>Хуулийн төслийг дагалдан “Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулжээ. Өөрөөр хэлбэл, Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29.1.10-д заасан шаардлагыг зөрчсөн асуудал тогтоогдоогүй болно.</p>
<p>29.1.11. Хуулийн төсөл нь хуулийн зорилго гэсэн зүйлтэй байж болох бөгөөд зорилгод тус хуулиар хангахаар зорьж байгаа иргэний үндсэн эрх, бэхжүүлэх үндсэн зарчим, хүрэх үр дүнг тусгана.</p>	<p>Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл нь хуулийн зорилго гэсэн зүйлгүй байна. Энэ нь Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.11-д заасан заалт нь “... хуулийн зорилго гэсэн зүйлтэй байж болох бөгөөд” буюу заавал байх ёстой гэсэн зохицуулалт биш учир зөрчсөн гэж үзэхгүй юм.</p>

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 30 дугаар зүйлд заасан Хуулийн төслийн хэл зүй, найруулгад тавих нийтлэг шаардлага.

<p>30.1.1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хуульд хэрэглэсэн нэр томъёог хэрэглэх;</p>	<p>Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийг 3/ 36 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсгийн 3-т “Засгийн газар нь ... бэлгэдлийг хуулийн этгээд, төрийн бус байгууллага хэрэглэхийг хориглоно” гэж заажээ.</p> <p>Гэтэл “Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хууль”-ийн 7.1.3-т зааснаар төрийн бус байгууллага нь хуулийн этгээд гэх ойлголтод хамаардаг. Иймд хоёр тусдаа ойлголт мэт тусгасан байгааг нэгтгэн “...Засгийн газар нь ... бэлгэдлийг хуулийн этгээд хэрэглэхийг хориглоно” гэж зохицуулах нь зүйтэй юм.</p>
<p>30.1.2. Нэг нэр томъёогоор өөр өөр ойлголтыг илэрхийлэхгүй байх;</p>	<p>Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.</p>
<p>30.1.3. Үг хэллэгийг монгол хэл бичгийн дүрэмд нийцүүлэн хоёрдмол утгагүй товч, тодорхой, ойлгоход хялбараар бичих</p>	<p>Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 1.1-д заасан “... Үндсэн хуулийн дөчин гуравдугаар зүйлийн...” гэснийг “...Үндсэн хуулийн <i>Дөчин</i> гуравдугаар зүйлийн...” гэж засах,</p> <p>Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 2.1-д заасан “... Үндсэн хуулийн гучин есдүгээр зүйлийн...” гэснийг “...Үндсэн хуулийн <i>Гучин</i> есдүгээр зүйлийн...” гэж засах,</p> <p>Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 3.1-д заасан “... Үндсэн хуулийн хорин тавдугаар зүйлийн...” гэснийг “...Үндсэн хуулийн <i>Хорин</i> тавдугаар...” гэж засах, мөн “...гучин есдүгээр зүйл...” гэснийг “...Гучин есдүгээр зүйл...” гэж тус тус засах,</p> <p>Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлд “...39².2. <i>Засгийн газрын гишүүд ... Ерөнхий сайд Төрийн байгуулалтын байнгын хорооны... танилцуулна...</i>” гэж заасан хэрнээ бусад зүйл заалтуудад “... байнгын хороо...” гэж заасан байна. Иймд тус хуульд “Төрийн байгуулалтын байнгын хороо” -г /Цаашид “байнгын хороо” гэх/ гэж хуульд тусгах нь зүйтэй.</p> <p>Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлд “...38.2.<i>Нэгдсэн хуралдаан ... хэрэв Цэц дүгнэлт тооцно...</i>” гэснийг “...хэрэв <i>Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц...</i>” гэж өөрчлөх.</p> <p>Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлд “...39.5.<i>Улсын Их Хуралд ... Улсын Их Хурлын Сонгуулийн тухай хуулийн...</i>” гэж заасныг “... <i>Монгол Улсын Их Хурлын Сонгуулийн тухай хуулийн...</i>” гэж засах.</p> <p>Хуулийн төслийн 4 дүгээр зүйлийн “22 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсгийн “”25.9-25,11-д” гэснийг “25.9-25,11-д” гэж, “...<i>заалтыг дугаарыг 3,4,5,6,7,8,9</i> гэж тус</p>

	тус,” гэснийг “...заалтын дугаарыг” гэж, 2 дугаар зүйлийн “, бэлгэдэл” гэснийг “бэлгэдэл” гэж засах.
30.1.4. Хүч оруулсан нэр томъёо хэрэглэхгүй байх;	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
30.1.5. Жинхэнэ нэрийг ганц тоон дээр хэрэглэх.	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.

3.3. Харилцан уялдаа

Төслийн харилцан уялдаа холбоог шалгах шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд давхардал, хийдэл, зөрчлийг судлан, дотоод болон бусад хуультай уялдах уялдаа холбоог сайжруулах юм. Түүнчлэн хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлалд заасан дараах асуудлыг тодорхойлох байдлаар төслийн харилцан уялдаатай байдлыг үнэллээ.

Хүснэгт 5. Харилцан уялдаатай эсэхийг үнэлсэн байдал

Аргачлалд заасан асуулт	Хуулийн төслийг үнэлсэн байдал
Хуулийн төслийн зохицуулалт нь тухайн хуулийн зорилттой нийцэж байгаа эсэх	Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн зорилт нь Монгол Улсын Засгийн газрын үйл ажиллагааны зарчим, чиг үүрэг, бүрэн эрх, бүтэц, бүрэлдэхүүн, ажлын зохион байгуулалт, түүнчлэн Засгийн газраас бусад байгууллагатай харилцан ажиллах журмыг тогтоож, зохицуулахад оршино гэж заасан. Төслийн 1 болон 2 дугаар зүйлд тусгасан нэмэлт, 3 болон 4 дүгээр зүйлд тусгасан өөрчлөлт, 5, 6 дугаар зүйлд тусгасан хассан болон хүчингүй болгосон хэсгээс харахад төслийн зохицуулалт нь тухайн хуулийн зорилттой нийцсэн байна.
Хуулийн төслийн нэр тухайн харилцаанд хамаарах хууль мөн эсэх,	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
Хуулийн төсөлд тодорхойлсон нэр томъёо тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн нэр томъёотой нийцэж байгаа эсэх	Төслийн 1 дүгээр зүйлийн 36 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт Засгийн газар нь албан ёсны бэлгэдэлтэй байх бөгөөд Засгийн газар гэсэн нэршил, бэлгэдлийг <u>хуулийн этгээд, төрийн бус байгууллага</u> хэрэглэхийг хориглоно.” гэж заасан. Иргэний хуульд ашгийн төлөө бус хуулийн этгээд нь холбоо, сан, хоршоо гэсэн төрөлтэй байхаар заасан бол Төрийн бус байгууллагын тухай хуульд “ТББ” гэх ангиллыг бий болгож хуульчилсан. Үүнээс үзвэл төрийн бус байгууллага нь ашгийн төлөө бус хуулийн этгээдийн нэг төрөл байх тул “хуулийн этгээд, төрийн бус байгууллага” хэмээн хуулийн этгээдийн төрөлд хамааралгүй мэтээр зэрэгцүүлэн авсан нь нэр томъёоны хувьд буруу хэрэглэсэн байна.
	Төслийн 2 дугаар зүйлд “...24 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн 3 дахь заалтын “ <u>үүрэгтэй.</u> ” гэсний дараа “Засгийн газрын гишүүн Улсын Их Хуралд тангараг өргөх бөгөөд тангараг өргөх журмыг Улсын Их Хурал тогтооно.” гэсэн 2 дахь өгүүлбэр нэмэх тухай заасан тус заалтад “ <u>үүрэгтэй</u> ” гэсэн үг ороогүй байна.

<p>Хуулийн төслийн зүйл, заалт нь тухайн хуулийн төсөл болон бусад хуулийн заалттай нийцэж байгаа эсэх</p>	<p>Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлд, 38 дугаар зүйлийн 1-д “Ерөнхий сайдыг огцруулах саналыг Улсын Их Хуралд <u>өргөн мэдүүлсэн бол</u> уг саналыг <u>Төрийн байгуулалтын байнгын хороо 7 хоногийн дотор</u> хуралдаанаараа хэлэлцэж санал, дүгнэлт гаргана.”, 38 дугаар зүйлийн 2-д “<u>Нэгдсэн хуралдаан Байнгын хорооны санал, дүгнэлт гарснаас хойш 7 хоногийн дотор</u> хуралдаж Байнгын хорооны, хэрэв Цэц дүгнэлт гаргасан бол түүний дүгнэлтийг сонсож илээр санал хураалт явуулж гишүүдийн олонхи дэмжсэн бол огцруулах тухай тогтоол батлагдсанд тооцно.” гэж тус тус тусгасан байна.</p> <p>Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Дөчин гуравдугаар зүйлийн 1-д “Улсын Их Хурлын гишүүдийн дөрөвний нэгээс доошгүй нь Ерөнхий сайдыг огцруулах саналыг албан ёсоор тавибал Улсын Их Хурал <u>гурав хоногийн дараа хэлэлцэж эхлэн арав хоногийн дотор шийдвэрлэнэ</u>. Улсын Их Хурлын нийт гишүүний олонхи уг саналыг дэмжсэн бол Ерөнхий сайдыг огцруулах тухай Улсын Их Хурлын тогтоол баталсанд тооцож, шинэ Ерөнхий сайдыг гуч хоногийн дотор томилно.” гэж заасантай зөрчилдөж байна.</p> <p>Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлийн 39 дүгээр зүйлд “Ерөнхий сайд <u>огцрох</u> тухай саналыг хэлэлцэх журам” гэсэн гарчигтай зүйл, заалт нь Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн Дөчин гуравдугаар зүйлийн 1-д “... <u>огцруулах</u> саналыг албан ёсоор тавибал...” хэмээн огцруулах асуудлыг зөвхөн тусгаж өгсөн бөгөөд одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа Үндсэн хуулийн Дөчин гуравдугаар зүйлийн 1-д <u>заасан огцрох</u> заалтыг хассанаар боломжийг хязгаарлаж өгсөн байна.</p> <p>Мөн хуулийн төслийн 3 дугаар зүйлийн 1/4 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Ерөнхий сайд <u>огцрох</u>, чөлөөлөгдөх...” гэж оруулсан нь Үндсэн хуулийн нэмэлтийн тухай хуультай зөрчилдөж байна.</p>
<p>Хуулийн төслийн зүйл, заалт нь тухайн хуулийн төсөл болон бусад хуулийн заалттай давхардсан эсэх</p>	<p>Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 4 дүгээр зүйлд “23 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн...гэж, мөн зүйлийн 2, 3, 4, 5 дахь хэсгийн дугаарыг “3, 4, 5, 6” гэж, 23 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 дахь заалтыг дугаарыг “3, 4, 5, 6, 7, 8, 9” гэж тус тус ...” гэж заасан нь давхардуулан зохицуулсан байна.</p>
<p>Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхой тусгасан эсэх</p>	<p>Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.</p>
<p>Хуулийн төсөлд байх шаардлагатай зохицуулалтыг орхигдуулсан эсэх</p>	<p>Төсөлд энэ хуулийг хүчин төгөлдөр болох өдөр болон дагаж мөрдөх талаар тусгаж өгөөгүй байна.</p>
<p>Хуулийн төсөлд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүргийг давхардуулан тусгасан эсэх</p>	<p>Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.</p>

Төрийн байгууллагын чиг үүргийг төрийн бус байгууллага, мэргэжлийн холбоодоор гүйцэтгүүлэх боломжтой эсэх	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
Татварын хуулиас бусад хуулийн төсөлд албан татвар, төлбөр хураамж тогтоосон эсэх	Хуулийн төсөлд татвар, төлбөр хураамж шинээр тогтоосон зүйлгүй байна.
Тухайн хуулийн төсөлд тусгасан тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой зохицуулалтыг Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуульд тусгаж байгаа эсэх	Хуулийн төсөлд тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой тусгай зохицуулалт тусгаагүй байна.
Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт тусгасан эсэх	Хуулийн төслөөр хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт тусгаагүй байна.
Хуулийн төслийн зүйл, заалт нь жөндөрийн эрх тэгш байдлыг хангасан эсэх	Хуулийн төслөөр хүйсийн ялгавартай байдал бий болгосон зүйл, заалт байхгүй.
Шударга бус өрсөлдөөнийг бий болгоход чиглэгдсэн заалт тусгагдсан эсэх	Хуулийн төсөлд шударга бус өрсөлдөөнийг бий болгоход чиглэгдсэн заалт тусгагдаагүй байна.
Авлига, хүнд суртлыг бий болгоход чиглэгдсэн заалт тусгагдсан эсэх	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.
Хуулийн төсөлд тусгасан хориглосон зохицуулалтыг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаар тодорхой тусгасан эсэх	Судалгаагаар энэ төрлийн зөрчилтэй асуудал тогтоогдоогүй.

ДӨРӨВ. ҮР ДҮНГ ҮНЭЛЖ, ЗӨВЛӨМЖ ӨГСӨН БАЙДАЛ

4.1. Дүгнэлт

Тус үнэлгээний хүрээнд захиалагч байгууллагаас хуулийн төсөл, холбогдох хуулиудын нэмэлт, өөрчлөлтийг ирүүлсэн бөгөөд эдгээр мэдээлэлд тулгуурлан судлаачдын зүгээс холбогдох хууль тогтоомж, судалгааны тайлан, гарын авлага зэргийг ашиглан үнэлгээг гүйцэтгэлээ.

Үнэлгээг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 3 дугаар хавсралтын дагуу 3 шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд гүйцэтгэсэн болно. Эдгээрийг сонгосон шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр дүгнэвэл:

1. “Зорилгод хүрэх байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлттэй холбогдох бусад хууль тогтоомжийн төслийг боловсруулж Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхийг Засгийн газарт 2020 оны Улсын Их Хурлын 2 дугаар тогтоолоор даалгасан нь Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хууль болон бусад хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах үндэслэл болжээ.

Иймд Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийн үзэл баримтлал мөн Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 45 дугаар тогтоолоор баталсан “2016-2020 оны Засгийн газрын

үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр”-т “...эрх мэдлийн харилцан хяналттай, тогтвортой, хариуцлагатай төрийг бий болгохын төлөө Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийг өнөөгийн хэрэгцээ шаардлагыг харгалзан ард түмнээсээ асууж шийдвэрлэнэ.” гэж заасныг үндэслэн хуулийн төслийн зорилгыг “УИХ, Засгийн газрын эрх мэдлийн харилцан хяналт, тэнцлийг хангах механизмыг бүрдүүлэн зохицуулахад оршиж байна” гэж үзэн зорилгоо хэрэгжүүлэхийн тулд дараах зорилтыг дэвшүүлсэн. Үүнд:

- Засгийн газрыг эмхлэн байгуулах;
- Засгийн газар танхимын зарчмаар, тогтвортой ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх.

Уг хуулийн төслийн “зорилгод хүрэх байдал”-ын үр нөлөөг:

1/ Засгийн газар танхимын зарчмаар, тогтвортой ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх хүрээнд хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 1/21 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, 2/23 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 2 дахь заалт, 3 дугаар зүйлийн 2/23 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1 дэх заалтад шинжилгээ хийж үзсэнээр Засгийн газрыг тогтвортой, Засгийн газар танхимаар ажиллах зарчимд нийцүүлэн Ерөнхий сайд бие даан танхимаа бүрдүүлэх хуулийн зорилгодоо нийцэж байна гэж үзлээ.

2/ Засгийн газрыг эмхлэн байгуулах хүрээнд хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлийг сонгон авч “Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн 20 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн “Үндсэн хуулийн гучин есдүгээр зүйлд заасан ёсоор Засгийн газар Ерөнхий сайд, гишүүдээс бүрдэнэ.” гэсний дараа “Ерөнхий сайд болон Засгийн газрын гишүүний дөрвөөс илүүгүй гишүүн Улсын Их Хурлын гишүүний албан тушаалыг хавсарч болно.” гэсэн 2 дахь өгүүлбэрийг нэмсэн заалтад дүн шинжилгээ хийж үзвэл Үндсэн хуульдаа төрийн эрх мэдэл хуваарилалт, хяналт, тэнцлийг хангах үүднээс “Ерөнхий сайд болон Засгийн газрын дөрвөөс илүүгүй гишүүн Улсын Их Хурлын гишүүний албан тушаалыг хавсарч болно” гэсэн зохицуулалтыг шинээр нэмж оруулснаар Засгийн газрын гишүүн УИХ-ын гишүүний албан үүргийг хавсран гүйцэтгэхийг тодорхой байдлаар хязгаарлаж, энэхүү хязгаарыг хуульчилснаар УИХ, Засгийн газрын хүлээх үүрэг, чиг үүргийн давхардлыг арилгах, улмаар Парламент Засгийн газрын харилцан хяналт, тэнцвэрт байдал, тэдгээрийн хоорондын харилцааны механизмыг хангахад чиглэсэн зохицуулалт болсон нь хуулийн төслийн зорилгод нийцсэн гэж үзэж байна.

2. “Ойлгомжтой байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Төслийн ойлгомжтой байдлыг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлд заасан хуулийн төслийн эх бичвэрийн агуулгад тавих нийтлэг шаардлага, 30 дугаар зүйлд заасан хуулийн төслийн хэл зүй, найруулгад тавих нийтлэг шаардлага, мөн Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалыг баримталсан эсэхийг харгалзан үнэлэхэд төслийн зарим зүйл, заалт шаардлагад нийцээгүй болох нь тогтоогдож байна. Үүнд¹⁴;

- Төсөлд хоёрдмол утга агуулсан, давхардсан, хоорондоо зөрчилдөж ойлгомжгүй байдал үүсгэсэн, зохих хэсэгт тусгаагүй зүйл, заалт байгаагаас дурдвал Монгол Улсын Их хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлд “...392.2.Засгийн газрын гишүүнд нэр дэвшигчийг Ерөнхий сайд болон нэр дэвшигчээс *асуулт асууж, үг хэлж болно*” гэж, мөн зүйлд “...392.3. Байнгын хорооны болон ... нэр дэвшигчээс *асуулт асууж, үг хэлж болно*” гэж, мөн төслийн 2 дугаар зүйлд “...38.3.Байнгын хорооны ... гишүүд *асуулт асууж, үг хэлж болно*” гэж, мөн зүйлд “...391.3. “...Байнгын хорооны болон ... *асуулт асууж, үг хэлж болно*” гэж тус тус заасан хэрнээ тус төслийн 2 дугаар зүйлд “...39.4. Байнгын хорооны ... Ерөнхий сайдаас *асуулт*

¹⁴ Дэлгэрэнгүйг үнэлгээний тайлангийн “ойлгомжтой байдал” шалгуур үзүүлэлтийг үнэлсэн хэсгээс үзнэ үү.

асууж, хариулт авч болох бөгөөд үүнээс өөрөөр хэлэлцүүлэг явуулахгүй.” гэсэн байгаа нь өөр хоорондоо зөрчилтэй байна.

- Үндсэн хууль болон хүчин төгөлдөр үйлчилж буй бусад хууль тогтоомжтой уялдаагүй зүйл, заалтад Монгол Улсын Их хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлд “...39.5.Улсын Их Хуралд ... Улсын Их Хурлын Сонгуулийн тухай хуулийн...” гэж заасныг “... Монгол Улсын Их Хурлын Сонгуулийн тухай хуулийн...” гэж засах.

- Хэл зүйн найруулгын хувьд Хуулийн төслийн 4 дүгээр зүйлийн “22 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсгийн тавих нийтлэг “25.9-25,11-д” гэснийг “25.9-25,11-д” гэж, “...заалтыг дугаарыг 3,4,5,6,7,8,9 гэж тус тус,” гэснийг “...заалтын дугаарыг” гэж, 2 дугаар зүйлийн “, бэлгэдэл” гэснийг “бэлгэдэл” гэж засах.

3. “Зардал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Төслийн үр нөлөөг тооцох аргачлалын дагуу “Зардал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд уг хуулийн төслийн зүйл, заалтыг бүхэлд нь шалгаж үзвэл иргэн, хуулийн этгээд, улсын төсөвт зардал, ачаалал үүсгэх зохицуулалт тусгаагүй байх тул зардлын тооцоо хийх шаардлагагүй гэж үзсэн болно.

4. “Харилцан уялдаа” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Төслийн үр нөлөөг тооцох аргачлалын дагуу тодруулах шаардлагатай 16 төрлийн асуулгаас 12 төрлийн асуулга шаардлага хангасан, уялдаа холбоотой болсон бөгөөд төсөлд шинээр албан татвар, төлбөр, хураамж тогтоосон зүйлгүй, жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангасан, авлига хүнд суртлыг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгаагүй байна. Шалгуур үзүүлэлтэд заасан 4 асуулгын хүрээнд хуулийн төслийн зарим зүйл, заалт харилцан уялдаа холбоотой байх шаардлага хангаагүй гэж үзлээ. Үүнд:

- Нэр томъёоны хувьд бусад хууль болон төсөлд тусгагдсан нэр томъёотой нийцэхгүй байх тохиолдол байна. Тухайлбал, “хуулийн этгээд, төрийн бус байгууллага хэрэглэхийг хориглоно.” гэж заасан нь “Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хууль”-д зааснаар төрийн бус байгууллага нь “хуулийн этгээд” гэх ойлголтод хамаардаг тул нэг ойлголтоор илэрхийлэх нь зүйтэй гэж үзлээ.

- Төсөлд тусгагдсан зүйл, заалт нь тухайн хуулийн төсөлд болон бусад хуулийн заалттай нийцэж байгаа байдлын хүрээнд хэд хэдэн зөрчилтэй заалтууд илэрсэн. Тухайлбал, 2 дугаар зүйлд “...24 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн 3 дахь заалтын “үүрэгтэй” гэсний дараа гэж заасанд “үүрэгтэй” гэсэн үг ороогүй, Үндсэн хуулийн Дөчин гуравдугаар зүйлийн 1-д “...гурав хоногийн дараа хэлэлцэж эхлэн арав хоногийн дотор шийдвэрлэнэ” гэснийг Монгол Улсын Их хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлд, 38 дугаар зүйлийн 1-д “...7 хоногийн дотор, 38 дугаар зүйлийн 2-т “...7 хоног...” гэсэн хугацааны хувьд өөр өөр тодорхойлсон, Үндсэн хуулийн Дөчин гуравдугаар зүйлийн 1-д заасан “огцрох” заалтыг хассан байтал холбогдох нэмэлт, өөрчлөлтөд тусгагдсан хэвээр байгаа нь өөр хоорондоо нийцэхгүй байна.

- Хуулийн төсөлд байх шаардлагатай зохицуулалтыг орхигдуулсан байж болзошгүй хэсэгт хуулийн төслийг хүчин төгөлдөр болох өдөр болон дагаж мөрдөх талаар тусгаж өгөөгүй гэж үзсэн.

Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлттэй холбогдуулан Засгийн газарт 2020 оны Улсын Их Хурлын 2 дугаар тогтоолоор даалгасан нь төсөл боловсруулах хуваарийн дагуу Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийг шинэчлэн найруулах тухай тусгасан. Ингэхдээ:

- Засгийн газрын тогтвортой ажиллах эрх зүйн үндсийг боловсронгуй болгох;
- Засгийн газар танхимаар ажиллах зарчимд нийцүүлэн Ерөнхий сайд бие даан танхимаа бүрдүүлэх зохицуулалтыг хуульчлах;
- Ерөнхий сайд өөрт нь итгэл үзүүлэх эсэх асуудлыг Улсын Их Хуралд оруулах зохицуулалтыг хуульчлах;
- Улсын Их Хурлын гишүүн Засгийн газрын гишүүнээр хавсран ажиллах хязгаарыг хуульчлах талаар чиглэл өгсөн байна.

Эдгээр асуудлыг Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд тусгасан хэдий ч дээр дурдсанаар Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуульд тусгаагүй үлдсэн, давхардсан, зөрчилдсөн асуудал байна. Тухайлбал; Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Дөчин гуравдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан “огцрох” гэсэн заалттай холбоотой зохицуулалт хүчингүй болж байгаа хэдий ч Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуульд энэ тухай 9 заалтыг хэвээр үлдээсэн байх тул Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийг *шинэчлэн найруулах* хуулийн төслийг боловсруулах шаардлагатай юм.

4.2. Зөвлөмж

Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх ажиллагааны үр дүнд гарсан дүгнэлтэд тулгуурлан дараах зөвлөмжийг гаргаж байна. Үүнд:

- Хуулийн төслийн эх бичвэрийн агуулгад тавих нийтлэг шаардлагыг төслийн 2 дугаар зүйлд “...39.4. Байнгын хорооны ... Ерөнхий сайдаас асуулт асууж, хариулт авч болох бөгөөд үүнээс өөрөөр хэлэлцүүлэг явуулахгүй.” гэж заасныг “асуулт асууж, үг хэлж болно” гэж зохицуулах,

- Монгол Улсын Их хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 37.2-т “...нэр дэвшигчийг гишүүдийн олонхи дэмжсэн бол” гэж заасныг “нийт гишүүдийн” эсхүл “хуралдаанд оролцсон гишүүдийн” алиных нь олонхи болохыг тодорхой болгох,

- Хуулийн төслийн хүчин төгөлдөр болох хугацаа, хуулийг дагаж мөрдөх журмын зохицуулалтыг тусгах,

- Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 1/21 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, 3 дугаар зүйлийн 1/4 дүгээр зүйлийн 1-д хуулийн зүйл, заалтыг тодорхой болгох,

- Үндсэн хуулиас ишлэсэн заалтыг “...дөчин гуравдугаар зүйлийн...” гэснийг “...Дөчин гуравдугаар...” гэж, “...гучин есдүгээр зүйлийн...” гэснийг “...Гучин есдүгээр зүйлийн...” гэж, “...хорин тавдугаар зүйлийн...” гэснийг “...Хорин тавдугаар зүйлийн...” гэж өөрчлөх,

- Монгол Улсын Их хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлд “...38.2.Нэгдсэн хуралдаан ... хэрэв Цэц дүгнэлт тооцно...” гэснийг “...хэрэв Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц...” гэж өөрчлөх,

- Монгол Улсын Их хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлд “...39.5.Улсын Их Хуралд ... Улсын Их Хурлын Сонгуулийн тухай хуулийн...” гэж заасныг “... Монгол Улсын Их Хурлын Сонгуулийн тухай хуулийн...” гэж өөрчлөх,

- Хуулийн төслийн 4 дүгээр зүйлийн “22 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсгийн “”25.9-25,11-д” гэснийг “25.9-25,11-д” гэж, “...заалтыг дугаарыг 3,4,5,6,7,8,9 гэж тус тус,” гэснийг “...заалтын дугаарыг” гэж, 2 дугаар зүйлийн “, бэлгэдэл” гэснийг “бэлгэдэл” гэж өөрчлөх,

- Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 36 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт "...хуулийн этгээд, төрийн бус байгууллага..." гэснийг "...хуулийн этгээд..." гэж өөрчлөх,

- Хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлд "...24 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн 3 дахь заалтын "үүрэгтэй." гэж заасныг зөв тодорхойлох,

- Монгол Улсын Их хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 2 дугаар зүйлд, 38 дугаар зүйлийн 1-д "...7 хоногийн дотор, 38 дугаар зүйлийн 2-т "...7 хоног..." гэсэн хугацааг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Дөчин гуравдугаар зүйлийн 1-д заасантай нийцүүлэх,

- Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Дөчин гуравдугаар зүйлийн 1-дэх заалтыг нэмэлт, өөрчлөлтөөр хассан тул бусад хуулиас "огцрох"-той холбогдсон заалтыг нийцүүлэх,

- Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийг *шинэчлэн найруулах* хуулийн төслийг боловсруулах нь зүйтэй гэж үзэж байна.

НОМ ЗҮЙ

Нэг. Монгол Улсын хууль

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (1992), №1
- Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хууль (1993), №3
- Монгол Улсын Их Хурлын тухай хууль (2006), №8
- Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хууль (2007), №39
- Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль (2019), №49
- Хууль тогтоомжийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2015), №25

Хоёр. Судалгааны тайлан, холбогдох эх сурвалж

- Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, "Төрийн албан хаагчийн хариуцлагын тухай" хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх үнэлгээний тайлан, УБ., 2018 он
- "Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулийн хэрэгжилтийн байдалд хийсэн дүн шинжилгээ" УБ., 2016 он
- Монгол Улсын Их Хурал "Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийн тайлбар" УБ., 2017 он
- Монгол Улсын Их Хурал "Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлтэй холбоотой" /судалгаа, мэдээлэл, лавлагаа/, УБ., 2017 он
- Ж.Амарсанаа, Эрх зүйн мэдлэгийн товч толь, УБ., 1986 он
- Б.Чимид, Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал: Нийтлэг асуудал, Нэгдүгээр дэвтэр, УБ., 2004 он
- Д.Зүмбэрэллхам, "Төрийн албаны шинэтгэл ба тогтвортой нийгэм, өгүүлэл", Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл, №76, УБ., 2020 он
- С.Нарангэрэл, Эрх зүйн эх толь бичиг, УБ., 2007 он
- Н.Отгонбаяр, "Засгийн газрыг байгуулж, огцруулах эрх зүйн зохицуулалт, төрийн бодлогын тогтвортой байдалд үзүүлэх нөлөө", Монгол Улсын төрийн байгуулал дахь засаглалын институтын талаарх судалгаа, Конрад Аденаур сан, МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, УБ., 2018 он
- Тогтвортой хөгжил ба Үндсэн хууль /Эрдэм шинжилгээний бага хурлын эмхэтгэл/ УБ., 2020 он
- Үндсэн хуульд ёсны төлөвшил, цаашдын хандлага: Олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурал, УБ., 2012 он
- Ш.Цогтоо, Үндсэн хуулийн 7 нэмэлт, өөрчлөлт ба Үндсэн хуулийн нэмэлтэд хориглох, хязгаарлах хэм хэмжээ /онол, практик/, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл, УБ., 2018 он

Гурав. Цахим эх сурвалж

- Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, <http://www.legalinfo.mn/>
- "Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт"-ийн тухай <http://www.parliament.mn/search?query=үндсэн%20хуулийн%20нэмэлт&agg=1>
- Давхар дээл"-ээр судлаачид юу гэв? <https://news.mn/r/703851/>
- Australian Governmant Prime Minister and Cabinet <http://www.comlaw.gov.au/series/c2004A00538>

